

Birkaç Hedefi Şaşmış Müzik Eleştirisi

ÖMER EĞECİOĞLU

Müzik eleştirisi ve eleştirmenler üzerine söylenecek çok şey var. Bu yazıda ise eleştirmenliğin sadece bir yönüne, XIX. yüzyılda kişisel önyarguların öne çıktığı, baltayı taşa vurmuş, hedefi şaşmış, daha nazikçe “talihsiz” birkaç eleştiriye bakalacağız. İnanması zor ama bu gerçekten olumsuz, hakaret düzeyindeki eleştiriler bugün tartışmasız sevilen eserler üzerine yazılmış: Çaykovski’nin Keman Konçertosu, Bizet’in Carmen Operası, ve Liszt’in 2. Piyano Konçertosu. Bir de olumlu eleştiri yazmak için para talebinde bulunan bir ünlü Alman şairden söz edeceğiz, o da Heinrich Heine.

Son zamanlarda müzikseverler arasında gündeme gelmiş olan bir konu müzik eleştirmenliği. Kim eleştirmen olabilir? İyi bir eleştirmen hangi nitelikleri taşımalıdır? Olumsuz eleştirilerin bir faydası olabilir mi? Bir ülkenin müzik standardına ve anlayışına göre mi yazmalıdır eleştirmen, yoksa evrensel ilkeler mi yönlendirmelidir müzik eleştirisini? Evrensel ilkeler olabilir mi bu konuda?

Bu konuların tartışılması elbette ki iyi bir müzik anlayışının gelişmesi, iyi bir performans ile kötüsünü ayırtedebilmenin bilincine varılması açısından çok önem taşıyor. Herşeyden önce dikkat edilmesi gereken nokta müzik eseri eleştirisi ile icra/icracı eleştirisini birbirinden ayırmaktır. Bu konuda zaten bir simetri eksikliği de söz konusudur. Genellikle sevilen, iyi olarak nitelenen bir eserin kötü icrası olumsuz eleştiri alır, bu tabii icracının eleştirisidir. Bunun yanısıra za-

ten seilmeyen bir müzik eserinin birinci sınıf icrası genellikle icracı sanatçı için olumlu eleştiri almakta zorlanır.

Eleştirinin objektif olması elbette ki zor, belki de imkânsız birşeydir. Bir performansın sadece belli bir şekilde olduğunda değer kazandığı diye birşey elbette ki söz konusu olamaz. Bir de diğer sanat dalları gibi esasen subjektif olan konularda objektif olmak ne demektir her zaman tartışılabilir. Netice itibarıyla her eleştirmen, duyduğu müziği kendi bakış açısı ve deneyim süzgecinden geçirecek, kendi tercihleri ve anlayışı ile yoğurarak dinleyiciye ve müziksevere ulaştırır. İcraçı değil de bir müzik eseri eleştirisinin yanlış ya da talihsiz olup olmadığına ise ancak zaman karar verebilir. Müziğin kalitesinin doğruluk testi, zaman içinde müzikseverlerin yargısıdır.

Eleştirmenin işlevi ve üstlendiği görevin önemi, dinleyicinin, sanatçının ve içinde yaşadığı toplumun genel olgunluğu ile orantılıdır. Ulusal koşulları göz önüne almak ve ulusal müzik anlayışını geliştirmek için çaba sarfetmek elbette ki yüce bir hedeftir. Ama aynı zamanda bunun dışına çıkmaya çabalayarak daha evrensel bir düzeyde değerlendirme yapmaya çalışmakta fayda vardır. Bundan kastedilen, eleştiride ulusal kültür düzeyini yükseltmeyi hedeflemek-teki kazancı anlamak, ama ulusallıkta aşırı ısrar ederek “bon pour l’orient” anlayışına düşmemeye dikkat etmek derekir. Bu ikinci seçenek kabul edilemez.

Eleştirmenin niteliğini düşünecek olursak, iyi bir eleştirmen olmanın bir ön koşulu, yorumunda eleştirmenin kendi sevmediği ama başkasının sevebileceğini anlayacak, idrak edecek kadar bilgi sahibi ve olgun olmaktır. Ama bugün her eleştirmenden bunu beklemiyoruz. Ayrıca her eleştirinin olumlu olmasına elbette ki imkân yok. Ama bu müzik eseri, özellikle de icracı eleştirisinin kasıtlı olarak heves kırıcı, tökezletici olabileceği anlamına gelmez.

Sözün kısası, eleştirmenin görevinde bilgili ve bir o kadar da sağduyu sahibi olması gerekir.

Pyotr İlyiç Çaykovski (1840-1893)

Başka bir bağlamda yazmış olmasına rağmen, eleştirinin ne olması gerektiğini en güzel yine W. A. Mozart’ın sözleri ifade ediyor. Mozart, Viyana’dan babasına yazdığı bir mektupta yeni bestelediği piyano konçertolarını anlatırken şöyle diyor⁽¹⁾:

“İçlerine öyle pasajlar serpiştirdim ki sadece bu işten anlayanlar onlardan zevk alabilir; ama bu pasajları öyle yazdım ki daha az bilgisi olanlar da hoşlanacaklardır; - neden hoşlandıklarını bilmeden...”

Eleştirmenin işlevi de işte böyle olmalıdır. Müzik bilgisi olana kendi parametreleri içinde, belki daha teknik, belki daha detaylı, anlaması belki daha zorlu konularda yorum verirken, aynı zamanda daha az

1 28 Aralık 1782 tarihli bu mektupta bahsi geçen Piyano Konçertoları No. 11, 12, 13 (K413, K414, K415).

bilgisi olanların da birşeyler öğrenecekleri – belki nasıl öğrendiklerinin fark etmeden – bir yaklaşımla yazmaktır.

Müzik eleştirisi ve eleştirmenler üzerine söylenecek çok şey var. Bu yazıda ise eleştirmenliğin sadece bir yönüne, XIX. yüzyılda kişisel önyargıların öne çıktığı, baltayı taşa vurmuş, hedefi şaşmış, daha nazikçe “talihsiz” birkaç eleştiriye bakalım. İnanması zor ama bu gerçekten olumsuz, hakaret düzeyindeki eleştiriler bugün tartışmasız sevilen eserler üzerine yazılmış: Çaykovski’nin Keman Konçertosu, Bizet’in Carmen Operası, ve Liszt’in 2. Piyano Konçertosu. Bir de olumlu eleştiri yazmak için para talebinde bulunan bir ünlü Alman şairden söz edeceğiz, o da Heinrich Heine.

Çaykovski’nin Keman Konçertosu

Çaykovski’nin Keman Konçertosu, sanatçının eserleri arasında prömiyeri Rusya dışında yapılan tek eseridir. Yayınlanmasından ancak iki yıl sonra şef Hans Richter’in isteği ile ilk kez Viyana Filarmoni Orkestrası tarafından 4 Aralık 1881 tarihinde Viyana’da seslendirildi. Solist kemancı, eserin ithaf edildiği Leopold Auer değil de Rus Adolf Brodsky oldu. Auer esere ısınmamış, belki de dinleyici önüne çıkmaya cesaret edememişti. Brodsky bir süre Moskova konservatuvarında çalıştıktan sonra 1870’li yıllarda Avrupa’da turneye çıkmış olan bir müzisyendi. Konçertonun bitiminde dinleyicinin reaksiyonu karışıktı. Brodsky üç kez alkışla sahneye çağrıldığı için olumsuz tezahüratın sanatçıya değil de esere yöneltilmiş olduğu anlaşılıyor.

Viyana basınında konser üzerine çıkan on eleştiriden sadece ikisi esere sıcak bakıyordu. Ünlü eleştirmenler ise kaleme aldıkları olumsuz eleştirilerle konçertoyu yerden yere vurdular. Bu ünlü eleştirmenlerden Eduard Hanslick şöyle yazıyordu:

“Mozart’ın erken dönem eseri (Divertimento) eğer Çaykovski’nin konçertosundan önce değil de sonra seslendirilseydi herhalde daha hoşta giderdi: konyak üstüne bir bardak soğuk su içmek iyi gelir. Kemancı Bay A. Brodsky’nin Viyana dinleyicisinin önüne ilk kez bu eserle çıkması bir hataydı. Rus besteci Çaykovski’nin sıradan şeyler yazdığı söylenemez, ama zorla, ve yetenekle başlayıp sonra çalışıp çabalarak hiç ayıklamadan bir araya koyduğu müzik aslında zevksiz. Müziğinden

duyduğumuz örnekler (akıcı ve hisli Re majör Dörtlü hariç) yaratıcılıkla kabalığın, cazip fikirlerin ve yapmacık havalının ilginç bir karışımını oluşturuyor. Bu son eseri olan uzun ve aşırı gösterişli Keman Konçertosu için de geçerli. Başta bir süre normal gidiyor, müzikalitesi yerinde ve fikirler iyi, ama daha sonra kabalık üstün gelip bölümün sonuna kadar hükmediyor.

Keman artık çalınmıyor, parçalara ayrılıp yara bere içinde kalana kadar dövülüyor. Bu ürkütücü zorluklara gerçekten temiz bir anlam verilip verilemeyeceğini bilemiyorum, ama eminim ki Bay Brodsky’nin bunu gerçekleştirmek için gösterdiği çabalar hem kendisi hem de bizim için büyük işkence mahiyetindedir. Duygulu ve Slav hüznü ile dolu olan Adagio tekrar ilgi çekti, ama birden o da karakter değiştirip Finale’ye girerek bizi gaddar, korkunç bir Rus cümbüşünün uçurumuna attı. Vahşiler, bayağı çehreler gördük, kaba saba küfürler duyduk, fuzel yağt kokuları aldık. Müstehcen tabloları betimleyen Friedrich Fischer, insanın ‘pis kokuları gördüğü’ resimler olduğunu söylemişti. Çaykovski’nin Keman Konçertosu bizi ‘Acaba pis kokuları duyabileceğimiz müzik eserleri de mi var?’ şeklinde korkutucu bir fikirle ilk kez karşı karşıya mı getiriyor?”

Bizet’in Carmen Operası

En çok sevilen, en popüler operalardan biri olan Carmen hakkında Londra’da yayınlanan Music Trade Review’da 1878’de çıkmış olan eleştiri şöyle:

“Şeytan Hazretleri’nin bir opera yazabileceğini düşünsek, ortaya çıkan herhalde Carmen gibi birşey olurdu. Duyduktan sonra sanki putperestlerin gizemli ama ızdırap verici bir ayininden çıkmış gibiyiz. Bizet’in bu librettoya müzik

yazarken aklında ne olduğunu düşünmek zor ama müziğin büyük bir kısmının Tannhäuser’de Venusberg’in müziğine benzediği kesin; hem çekici hem de korkutucu. Ama aralarındaki benzerlik buraya kadar. Tannhäuser inanılmaz şekilde insalıcı, Carmen’deki karakterler ise yaşayan insanlara hiç benzemiyorlar. Bu kişiler izleyicilerin ilgisini çekmiyor, hatta dahası çok da antipatikler... Bu başka bir La Traviata, ama librettodaki olumlu ne yer varsa birer birer çıkarıldıktan sonra. Baş kadın karakter ahlâk yoksunu ve insanı insan yapan hiçbir duygusu olmayan ruhsuz, kalpsiz ve zalim birisi. Gerçekten operanın konusu o kadar iğrenç ki Paris’teki en başarılı sanatçılardan bazıları rol almak bile istemediler... Operanın girişinde ... şamatalı ve kaba bir tema ansızın ve vahşice başlıyor...

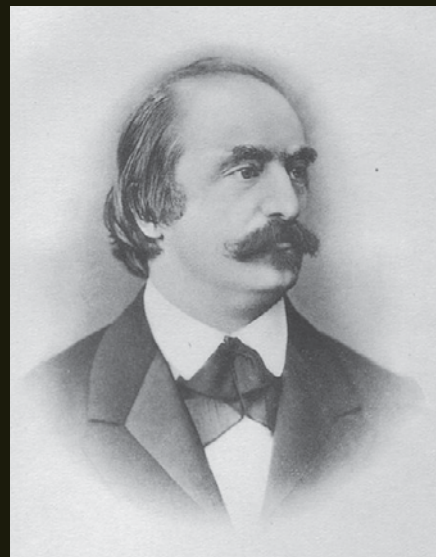
Daha kendimize gelmeden parlak La tonalitesi bir anda Fa’ya dönüşüyor ve neşeli bir marş duyuluyor. Bunun hemen arkasından garip şekilde kromatik ve çirkin bir Andante bozuk bir akorla başlıyor.”

Liszt’in No. 2, La Majör Piyano Konçertosu

Liszt’in öğrencilerinden olan ve Liszt’in müziğini tanıtmaya ve sevdirmeye kendine görev edinen İngiliz piyanist Walter Bache (1842-1888), 8 Şubat 1886 tarihinde Londra St. James’s Hall’da bir konser vermişti. Bu konserde üç piyano konçertosunu birden seslendirdi: Liszt, No. 2 La majör; Beethoven, No. 3 Do minör; ve Chopin, No. 1 Mi minör. Liszt de Bache’nin davetlisi olarak aynı yılın nisanında Londra’ya son bir ziyarete bulunmayı planlıyordu. “Baton” mahlasıyla Londra Weekly Dispatch gazetesinde yazan eleştirmen, Bache’nin konseri ve

Georges Bizet (1838-1875)

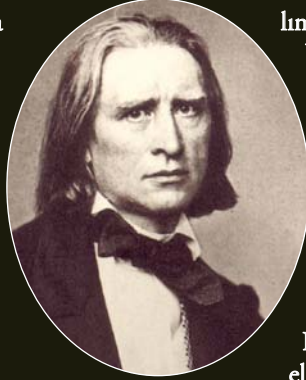
Eduard Hanslick (1825-1904)

özellikle Liszt'in 2. Piyano Konçertosu üzerine şunları söylüyor: "Bay Walter Bache, Liszt'in müziğini tanıtmak için kendi kendisine vermiş olduğu görevi olumsuz eleştirilere ve genel ilgisizliğe rağmen sürdürüyor. Piyano'nun büyük virtüözü Liszt hala çok zorlu bir müzisyen, ve yakında gerçekleşecek ziyareti de sanat çevrelerinden mutlaka çok ilgi görecektir. Büyük çaplı eserler bestecisi olarak Liszt, bana Ezop'un Öküz Olmak İsteyen Kurbağa öyküsünü hatırlatıyor. Bay Bache'nin Pazartesi akşamki orkestra eşliğindeki konseri sadece sanatçının favori bestecisinin müziği olduğu için değil başka açılardan da zordu. Bir oturuşta üç piyano konçertosu birden çalmak biraz dozu kaçırıyor, iki konçerto ve aralarında bir de senfonik eser olsa daha iyi olurdu. Ama Bay Bache ne çalarsa bizim için nimettir diye düşündük. İlk eser Beethoven'in Do minör konçertosuydu, üstadın en iyi konçertosu değil belki ama yine de güzelliklerle dolu olan harika bir sanat eseri. Sonra gelen Liszt'in çirkinlikte eşi olmayan korkunç La majör ucubesiydi. Kim bu gudubet şeyi dinlemekten hazzeder bilemiyorum. Bay Bache sanki yaptığından hoşlanıyormuş gibi çaldı ama eğer ellerini tuşların üzerine rastgele indiriyor olsaydı, aradaki farkı sadece ellerinde müziğin notası olanlar görebilirdi."

Aynı konser üzerine Londra'da yayınlanan The Athenaeum dergisinde çıkan eleştiri de şöyle:

"Liszt'in La majör Piyano Konçertosu, sanatçının Mi bemol Konçertosundan çok daha az çalınır. Müzikseverleri bu nedenle içten kutlamak gerek çünkü piyano repertuvarında bundan daha çirkin bir eser olduğunu sanmıyorum. Parçanın zarif ve çekici bir tema ile başladığı bir gerçek ama giriş bittikten sonra, araya ortaya çıkan melodilerin kontrastı ile daha da fazla kulağa batan abuk sabuk seslerden başka birşey duyulmuyor. Büyük ustaların kullandığı anlamda bir form yok; bu aslında konçerto değil de piyano ve orkestra için bir rapsodi. Baştan sona son derece zor olan eser Bay Bache tarafından övgüye geçecek bir şekilde çalındı. Ne yazık ki bütün yeteneği ve ustalığına rağmen piyanist bu müziği çekici göstermeyi başaramadı."

Eleştirmen olarak Heinrich Heine

Franz Liszt (1811-1886)

XIX. yüzyılın en önemli Alman şairlerinden Heinrich Heine (1797-1856), gazeteciliğinin ve edebiyat eleştirmenliğinin yanı sıra bir müzik eleştirmeniydi. En ünlü şiirlerinden biri "Die Lorelei" dir. Richard Wagner'in "Uçan Hollandalı" operasının öyküsü Heine'nin bir eserinden alınmıştır.

Heine'nin şiirleri üzerine XIX. yüzyılın en büyük bestecileri Lied'ler bestelemişlerdir. Bunların arasında Robert Schumann, Franz Schubert, Felix Mendelssohn, Johannes Brahms, Hugo Wolf, Richard Strauss, Pyotr İlyiç Çaykovski ve Franz Liszt'i sayabiliriz.

Heine iyi bir şairdi ama müzik eleştirmeni olarak pek karakter sahibi değildi. 1844 yılında, üstelik şiirlerini bestelemiş olan ve kendisini şahsen tanıyan Franz Liszt'e yaptığı, daha sonraki kuşaklarda olumlu eleştiri yazmak için menfaat bekleyen eleştirmenlerin ilham kaynağı olmalı.

Liszt'in Paris Théâtre-Italien'de 25 Nisan 1844'de vereceği konserden önce kendisine yazan Heine, gazetede yayınlanmak üzere konserin eleştirisini hazırladığını (konserden önce!), içinde Liszt'in beğenmeyeceği şeyler olduğunu yazmış, Liszt'e "Sizi yarın 2 ile 3 arası evimde bekliyorum" diyerek sanatçıdan para sızdırmak istemişti. Heine'nin sözlerinin şantaj nitelikte olduğunu, eleştiriye düzeltmek için para beklediğini sezen Liszt ise Heine ile görüşmediği gibi, şairle olan ilişkisini de anında sona erdirmişti. Heine bu eleştiriye Musikalische Berichte aus Paris'in 25 nisan sayısında yayınladı. Yazısında Liszt'in başarılarını konserlerine harcanan paralara, sahneye yerleştirilen buketlere, dinleyicilere atılan çiçeklere, isterik bayan hayranlarının aşırı gösterilerine, yani müzik sanatı hariç herşeye atfederek bu "Lisztomania"nın göz boyacılığından ve ucuzluğundan bahsediyordu.

Liszt olumlu eleştiri yazmak için Heine'nin şantaj yaptığı tek ve ilk sanatçı da değildi. Giacomo Meyerbeer, Heine'ye olumlu eleştirileri için büyük paralar ödemiş ama sürekli para

vermeyi reddedince Heine'nin şiirlerinden birinde "müziği adileştiren sanatçı" olarak nitelenmişti.

Eleştirmenlerin ne olup olamayacağı bir yana, seneler sonra da olsa, Heine'nin böyle bir yanı olduğunu bilmesi insanoğlunun üstün yetenekli, akıllı, duyarlı, bilgili ama aynı zamanda da ahlâk yoksunu olabileceğini göstermesi bakımından insanı düşündüren bir nokta değil mi?

Kaynakça

The Athenaeum, No. 3042, Londra, 13 Şubat 1886, s. 239-40.

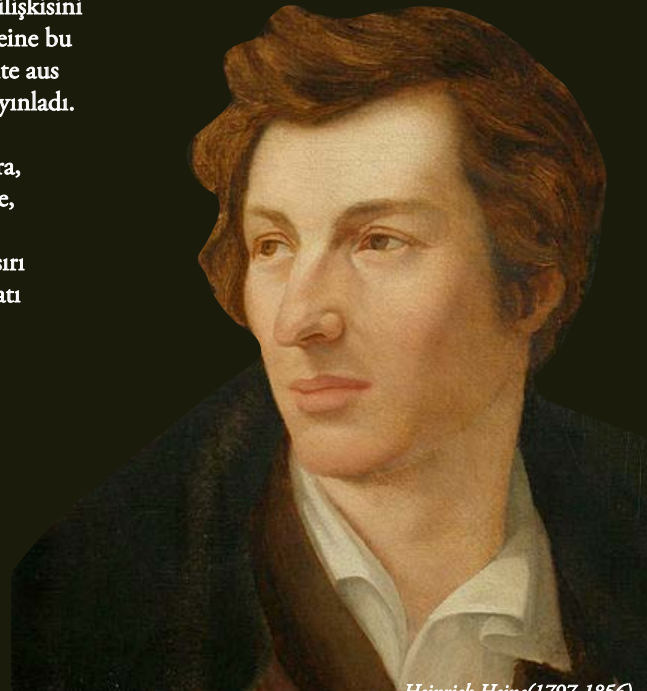
Nicolas Slonimsky, Lexicon of Musical Invective, Coleman-Ross Company Inc., New York, 1953, s. 64.

Modeste Tchaikovsky, The Life And Letters of Peter Ilich Tchaikovsky, (Rosa Newmarch, ed.) , John Lane Company, New York, 1906, s. 414-15.

Music Trade Review, Londra, 15 Haziran 1878.

Alan Walker, Franz Liszt, The Virtuoso Years, 1811-1847, Rev. Ed., Cornell University Press, New York, 1987, s. 164.

Weekly Dispatch, Londra, 14 Şubat 1886, s. 7.

Heinrich Heine(1797-1856)